

פרשת בא: אדם ועם

התפתחותו של הילד עמדה נגד עיניהם של חז"ל כשדנו בחיובם של ילדים במצוות. בשלב בו יודע הילד ללכת הוא חייב בעליה לרגל, כשהוא מסוגל לנענע הוא חייב במצוות לולב, כשהוא מתלבש עצמאית הוא מתחייב בטלית וכשאינו צריך לאמו הוא מתחייב בשינה בסוכה (סוכה מב, א). גם לשאלת ההתפתחות הקוגניטיבית ישנן השלכות מחייבות: כשהילד מבין עקרונות מופשטים ויודע למי הוא מברך, הוא חייב בכרכות ובתפילה, כשהוא מבין ערכו של אגוז הוא כשיר משפטית לנהל עניינים קניינים מסוימים. ישנם גם כמה דברים שאינם נזכרים בחז"ל אך הם שייכים לאותו הרצף, למשל, כל הורה יודע לציין מתי הוא קנה לילדו את השעון הראשון ועזר לילדו להתמצא ולהגדיר את מושג הזמן כאשר חש בבשלותו לעניין; מתי החל הילד לרכוב על אופנים כי רמת הקואורדינציה ושינוי המשקל שלו הגיעו לכלל איזון. תהליך החונכות שעובר הילד מכניס אותו בהדרגה לתוך עולם תרבותי שלם, הוא לומד להתקשר עם הסביבה על פי כללי משחק מקובלים, הוא מסוגל לעצמו מנהגים מקובלים, לומד אחריות ושבטיות מפנים אמונות וערכים והופך לימים לא רק לאדם אלא גם ל"מענטש".

עיצוב אישיותו ותודעתו של האדם הפרטי והבשלת זכרונותיו האישיים, דומה לתהליכים המתרחשים בהתבגרותו של ציבור, אבל לא זהה להם. פרשתנו עוסקת בשאלה איך מחנכים ואיך חונכים עם, חבלי הלידה והיציאה באים לידי ביטוי בפעולות השונות ובהכנות שלקראת היציאה ממצרים.

הדבר הראשון הוא הקריאה לגיבוש וליכוד השורות, הפנמת רעיון הבידול והשונות מן הסביבה, הטמעת הסגוליות: "וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה בֹּא אֶל פְּרֹעֶה פִּי אֲנִי הַכְּבֹדְתִי אֶת לְבוֹ וְאֶת לֵב עֶבְדִּי לְמַעַן שְׁתִּי אֶתִּי אֶלֶּה בְּקִרְבִּי: וְלִמְעַן תִּסְפֹּר בְּאָזְנִי בְּנֶדְ וְכֵן בְּנֶדְ אֶת אֲשֶׁר הִתְעַלְלִיתִי בְּמִצְרַיִם וְאֶת אֶתְמִי אֲשֶׁר שְׁמַתִּי כִּם וַיְדַעְתֶּם פִּי אֲנִי ה'" (שמות פרק י, א-ב). הפסוקים הללו מתארים את הצורך ביצירת חוויה מכוננת שמייחדת את עם ישראל. כזו שמהווה בסיס לזכות להגדרה עצמית. העובדה שה' בחר בעם ישראל והביע זאת באותות ומופתים היא חוט השדרה - מוט האחיזה של העם. גם במבט היסטורי רחב יותר, ההתכנסות הראשונית נעשית באמצעות מבחן 'הלנו אתה אם לצרינו', הגדרת גבולות האחוה ושותפות הגורל.

עניין שני הוא תודעת הזמן. "וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אֶהֱרֹן בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם לֵאמֹר: הַחֲדָשׁ הַזֶּה לְכֶם רֵאשׁ חֲדָשִׁים רֵאשׁוֹן הוּא לְכֶם לְחֲדָשֵׁי הַשָּׁנָה" (שמות פרק יב, א-ב). ישנה חשיבות עצומה בכיוונון השעון ברגעים ראשונים אלו של תהליך לידה. במישור הפשטני מדובר ברישום ותיעוד של נקודת הראשית. ממש כמו זכרון תאריך הלידה וחגיגת יום ההולדת משנה לשנה. במישור העמוק יותר, זהו תיעוד של רגע איפוס רוחני שנועד להגדיר מרחב זמן ייחודי. יצירת לוח שנה יהודי עצמאי מייצג גם את העצמאות והשליטה בזמן. היכולת להכתיב את ההיסטוריה ולא להיות סימנים על דפיה המצהיבים. קביעת סדר יום והענקת משמעות לחלוף העיתים.

העניין השלישי הוא הטמעת זכרון תרבותי של אירוע מכונן. הקב"ה מודיע למשה לפני היציאה ממצרים שהעם אמור להתרגש מן האירוע. הקב"ה מייעד את החוויה הזו להיות חוקת עולם, מונצחת לדורי דורות. הפסח ויציאת מצרים יעצבו מעתה את הזיכרון הרשמי הלאומי ויהיו בו מרכיב מרכזי:

"וְעִבְדִּיתִי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּלִילָה הַזֶּה וְהִפִּיתִי כָּל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מֵאָדָם וְעַד בְּהֵמָה וַיִּכְּלֵ אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֶעֱשֶׂה שְׁפָטִים אֲנִי ה': וְהָיָה הַדָּם לְכֶם לְאֹת עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר אֲתֶם שָׂם וְרֵאִיתִי אֶת הַדָּם וּפְסַחְתִּי עֲלֵכֶם וְלֹא יְהִיָּה כֶּכֶם נֶגְף לְמִשְׁחִית בְּהַפְתִּי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם: וְהָיָה הַיּוֹם הַזֶּה לְכֶם לְזִכְרוֹן וְחֻגְתֶּם אֹתוֹ חֵג לַה' לְדֹרֹתֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם תִּקְהָהוּ" (שמות פרק יב, יב-יד).

ההפתעה בפסוקים הללו היא שעוד לפני הציווי על הפסח עצמו ולפני שתהליך היציאה ממצרים ושימור זכרון האקטיבי הלכתי יוצא לפועל, הרבה לפני שהאירוע מתרחש בעולם – נטבע עצם הרעיון של יצירת זכרון

בס"ד, אתר בית מורשה, פרשת בא, תשע"ג, מיכל טיקוצ'ינסקי

קולקטיבי. משמעות העובדה הזו היא שמה שחשוב בזיכרון הוא עצם קיומו. גם אם הוא סלקטיבי ובחירי, גם אם הוא מתייחס לדברים בטרם התרחשו ושכנראה, אינו נזקק לעצם התרחשותם בפועל. הדימוי שלו חזק יותר מן העובדות.

יציקתו של עם קשורה אם כן, בשלושה מעגלים, בבידול, בזיכרון משותף ובסדר יום הנובע מערכים משותפים. המצוות והחוקים שיבואו בעקבות קיומה של היחידה הלאומית, ינבעו מתוך התרבות ורוחה. "וּשְׁמַרְתֶּם אֶת הַדְּבָר הַזֶּה לְחֻק לְךָ וּלְבְנֶיךָ עַד עוֹלָם" (שמות פרק יב, כד).